

Unionsoppløsningen

Taler

Kåre Willoch

Dato

4 juni 2005

Sted

Drøbak

- 1 Drøbak er et tankevekkende sted for dette årets feiring av jubileer for to
historiske seire for friheten i vårt land. Her kan vi se over til Oscarsborg, kanskje
det aller viktigste av de nasjonale forsvarsverkene som ble rustet opp foran
frigjøringsverket i 1905. Oscarsborg var et viktig element i den militære kraft
5 som Norge måtte ha for å kunne gjennomføre unionsoppløsningen.

- Og her har vi monumentet over oberst Birger Erichsen. Ved sitt modige
standpunkt, at det museumsliknende Oscarsborg skulle ta kampen opp mot
angriperne 9. april 1940, fikk han avgjørende betydning for Norges rolle under
10 krigen. Da krysseren Blücher ble senket her, ble tyskerne forsinket så meget at de
ikke klarte å ta Kongen og regjeringen til fange. Han var en av de ganske få
beslutsomme menn som gjorde det mulig for Norge å ta kampen opp mot det
nazistiske tyranniet. Vi ble en respektert deltaker i den verdensomfattende
krigen som endte for vårt vedkommende ved frigjøringen fra okkupasjonen for
15 60 år siden - en frigjøring som også i aller høyeste grad fortjener et kraftig
jubileum i år.

- Vi har meget å feire. Men når vi gleder oss, må vi også huske at slike jubileer må
være meget mer enn fest! Vi skal minnes ikke bare mot og triumfer, men også
20 svakhet og nederlag, på Norges lange vei fra fattig lydrike til et av verdens frieste
og beste land å bo i. Og fremfor må vi alt lære av det som ligger bak. Det er sagt
at et folk som ikke kjenner sin historie, er dømt til å gjenta dens feilgrep!

- Hvor viktig det er ikke å glemme noe av dette, kan man se skremmende tydelig
25 når man studerer verden rundt oss. Ikke noe folk får det gode kår, hvis det ikke
er fritt. Og denne friheten har to sider: Den må være både frihet for
undertrykkelse fra andre folk. Og den må bygge på et ekte folkestyre, som
hindrer at noen i vårt eget land får makt til å undertrykke andre.

Unionsoppløsningen i 1905 var kronen på et frigjøringsverk, der det viktigste grunnlaget ble lagt i 1814. Men noen årtier etter 1905 glemte det norske folk en av de viktigste erfaringene fra historien. I mellomkrigstiden forsømte det å bygge vakt for den friheten vi hadde vunnet. Den utrolige hjelpeløsheten
35 overfor angrepet på vårt land 9. april 1940, viste at generasjonen etter 1905 ikke hadde forstått samtidens krav fordi den ikke forstod fortiden. Frigjøringen i 1945 viste igjen at det nytter! Men glem ikke hva det kostet, og husk alltid hva det krever å hindre at tragedien får ramme oss igjen!

40 I år er det 191 år siden de folkevalgte på Eidsvold vedtok den Grunnloven som bestemmer at det norske folk skal være et fritt folk, som skal styres av sine egne. Det høres så enkelt ut, men det var det slett ikke. Dansker hadde hatt makten her i landet i mer enn 400 år. Det hadde sine naturlige grunner, og var i samsvar med datidens ånd. Det danske herreveldet virket ikke så dårlig i Norge som i
45 Danmark, men vi hadde likevel gode grunner til å få slutt på det. Under Napoleonskrigene hadde Sverige manøvrert så meget dyktigere enn Danmark, at de kunne tvinge Danmark til å avstå Norge til Sverige. Men Norge trengte noe helt annet enn bare å bytte fremmede herrer. Vårt land hadde vokst nok til å kunne kreve å styre selv, slik som nabofolkene nesten alltid hadde gjort!

50 Det var et farlig krav! Den gangen var Sveriges makt så stor at det var lett å tro at det måtte bli slik som de, og ikke vi, ville ha det. Men modige norske krevet likevel frihet og selvstendighet for Norge, og grep til våpen for å forsvare vår rett. Og de fikk en støtte fra Danmark som fortjener mer ære enn den er gitt.
55 Den begavede danske prinsen Christian Frederik var ulik alle de eneveldige herskerne fra den gamle danske kongefamilien, fordi han egentlig ikke var en av dem. Prinsen var med på å reise opprørsfanen mot kongers tilsidesettelse av det norske folks ønsker! Og de dristige fedrene fra Eidsvold kom langt på veien til frihet for Norge.

60 Svenskene forstod raskt at nordmennene mente alvor, og striden ble løst ved forhandlinger i 1814. Våre forfedre måtte riktignok til slutt godta en union med Sverige. Men vilkårene ble gode: Vårt land ble nesten helt fritt. Derfor er 17. mai, til minne om frigjøringsverket og Grunnloven fra 1814, den store dagen i
65 Norges historie. Men vi har også sterke grunner til ikke bare å markere, men til virkelig å feire 100-årsdagen for den endelige frigjøringen i 1905, da vi kastet av oss de siste av de bremsene på vår frihet som lå i unionen med Sverige.

70 Når vi minnes disse begivenhetene skal vi likevel huske at svenskene aldri fikk
meget makt i Norge. Så lenge Norge ennå var et fattig lite land, ble unionen
med den større naboen egentlig ganske nyttig. Blant annet på grunn av de
vilkårene som svenskene hadde godtatt, virket unionen nokså bra ganske lenge.
Derfor er det slett ulogisk at det står en statue av Karl Johan, den borgerlige
75 franskmannen som ble en nokså god konge av både Sverige og Norge, foran
slottet i Norges hovedstad. Han ble et eksempel på at det kan virke veldig bra å
føre rødt blod inn i monarkiet.

At begivenhetene i 1814 hadde gitt Norge ganske gunstige vilkår, kan vi lese av
80 noen ord i fedrelandssangen, som vi kanskje ikke alltid tenker så nøye gjennom
når vi kommer dit: "Alt, hva fædrene har kjæmpet, mødrene har grætt, har den
Herre stille læmpet, så vi vant vor ret". Dette skrev Bjørnstjerne Bjørnson i 1859.
Da mente han, nasjonalskalden fremfor noen, efter 45 års union med Sverige, at
vi allerede hadde vunnet "vor ret". Siden kom han til andre tanker.

85 Men en union som kunne være et nødvendig skritt på veien i 1814, passet ikke
til det moderne Norge som vokste frem i siste halvdel av 1800-årene. Og det var
ikke bare politikk som bragte selvstendigheten nærmere. Lysende skikkelser
innen vitenskap, kultur og næringsliv hevet Norge til kraft og status, som gjorde
90 full selvstendighet til et troverdig, og derefter også gjennomførbart krav. I årene
før 1905 hadde Norge en voksende industri, skip på alle hav, vitenskapsfolk av
verdensklasse, og malere og forfattere som gjorde vårt lille land kjent over hele
den vestlige verden. Lysende navn som Henrik Ibsen, Edvard Munch, Edvard
Grieg og Fridtjof Nansen og mange flere, gjorde på ulike vis sitt til at verden tok
95 dette lille utkantsamfunnet på alvor, og lyttet til dets krav. Det er verd å huske at
nasjonsbygging, og vedlikehold av landets stilling i verden, krever mangfoldige
former for ulik personlig innsats fra dem som vil gjøre noe for sitt land.

I 1905 var Norge blitt sterkt nok til å klare seg selv. Tiden for Norge som
100 annenrangs stat var forbi. Det norske folk måtte ha enten full likestilling i
unionen, eller oppløse den. Da det ble umulig å få likestilling, måtte unionen
bort. Det var da Christian Michelsen overtok ledelsen. Den form
unionsoppløsningen fikk, skapte bitterhet hos de fleste svensker. Bitterheten var
forståelig. Situasjonen ble farlig. Begge parter måtte vise sinnsro og forstand for
105 at det skulle gå bra. Men det gjorde det!

Her møter vi enda en viktig lærdom av historien, kanskje den viktigste fra 1905.

110 Dersom Norge ikke hadde hatt et sterkt forsvar kunne Sverige blitt fristet til å gripe til makt for å gjenopprette unionen. Men med det forsvar Norge hadde, ble de svenske fredsvennenes advarsler mot de ulykker som en krig mot Norge ville føre med seg så troverdige at tanken om militær aksjon ble oppgitt. Unionsoppløsningen ble et klart eksempel på den krigsforebyggende virkning av et sterkt forsvar i et lite land. Svenskene var kloke og godtok det som måtte 115 skje.

Med Haakon VII fikk vi tilbake vårt nasjonale kongedømme etter 516 år. Det var et viktig fremskritt, fordi det fylte et sterkt følelsesmessig behov i folket. Følelser er jo en viktig del av virkeligheten, for nasjoner som for individer! Men 120 at dette lar seg forene med godt naboskap, blir illustrert ved at vår konge i dag både er oldebarn av den svenske kongen som mistet den norske tronen i 1905, og barnebarn av den kongen som overtok den,

Men den viktigste lærdommen fra 1905 - at friheten krever et militært forsvar - 125 ble altså glemt av de fleste da storverket fra 1905 kom litt på avstand. Da tyske krigsskip kom til dette sted den 9. april 1940, hadde festningen en brøkdel av den besetningen den måtte ha for å kunne yte maksimal motstand. Ved andre kystfestninger var sparetiltakene enda verre - over et halvt år etter at storkrigen var begynt. Regjeringen fikk en strøm av varsler om at en angrep ville komme, 130 men de ble neglisjert. En regjering av pasifister verken kunne eller ville forstå den verden den levet i. De militære sjefene fikk avslag på alle viktige tiltak for å forberede kamp. Den norske regjeringen skapte inntrykk av at et angrep ikke ville møte mer enn symbolsk motstand - og så kom katastrofen!

135 Se på monumentet over Birger Erichsen. Han var tildelt uriasposten som sjef på et museum med militære oppgaver. Og han var blitt nektet muligheter for å gjøre klare til bruk viktige deler av de forsvarsmidler som var igjen fra 1905. Noen klar beskjed fra landets ledelse om hva han skulle gjøre hvis angrepet kom, fikk han heller ikke. På de tyske krigsskipene regnet de med at nordmennene 140 ikke ville skyte, for de hadde jo ikke gjort nevneverdig for å forberede seg. Men da de fryktinngytende supermoderne krigsmaskinene nærmet seg, ga oberst Erichsen ordre om ild, med de berømte ord: "Dette blir enten krigskors eller krigsrett!" Og så sank Blücher, med dem som skulle ta Norges ledelse til fange i Oslo. Det var han, og stortingspresident C. J. Hambro, som hadde handlekraft 145 nok til å redde ledelsen unna, så Norge kunne ta kampen opp. Dette var et av de tilfelle der enkeltmenneskers kapasitet, pliktfølelse og samfunnsånd kan avgjøre

utviklingens retning og resultat.

150 Nylig kunne vi feire 60-årsjubileum for avslutningen av det marerittet som
begynte 9. april 1945, og sluttet i lykkerus 8. mai 1945. Okkupasjonen viste at
det ikke er nok å ønske fred og frihet, og snakke om det. Vi må være villig til å
ofre meget for å sikre freden og friheten. Og så må vi aldri glemme å takke alle
155 dem som viste utrolig mot og offervilje - ofte med livet som innsats - for at vi
andre skulle få friheten tilbake, etter at vi hadde mistet den under den store
krigen.

Vi takker store personligheter for at det gikk så bra med akkurat vårt land. Men
vi skal heller ikke glemme at skjebnen har begunstiget det norske folk mer enn
160 de fleste, kanskje egentlig mer enn alle andre folk. Og vi skal huske at "det skal
god rygg til å bære gode dager." På samme måte som langvarig fred fikk Norge til
å glemme at ufreden kunne komme tilbake, kan langvarig materiell medgang
føre til at man glemmer at motgangen også kan komme igjen. Vær på vakt mot
den lokkende lettsindigheten og kortsyntheten, som kan føre til at vår tid bruker
165 opp goder som våre etterkommere kan komme til å trenge bedre enn oss!

Og så må ingen glemme at det ikke bare er heltemot, men også solide
kunnskaper og jevnt og godt arbeid som kan bevare den frihet, og alle de andre
goder som vi har fått! Dessuten skal minnene om dem som skapte friheten og
170 fremgangen være en formaning til oss alle, om ikke bare å tenke på oss selv, men
på hele samfunnet og landet. La oss samles om at den siste strofen i
nasjonalsangen egentlig er den viktigste, nemlig det løfte vi gir når vi synger:
"også vi, når det blir krevet, for dets fred, dets fred slår leir!"

175 **Kilde**
Fra privat arkiv

Emner
1905, Drøbak, Jubileumstale, Unionsoppløsning

180 **URI**
<https://www.virksommeord.no/tale/unionsoppløsningen>

185